

De cursus Dordtologie: ervaringen van een niet-Dordtse Dordtoloog

Inleiding

Alweer vele jaren werk ik in, en voor de gemeente Dordrecht. Er is één rode draad te ontwaren in dat werk: de vele contacten met de Dordtenaren zelf. De eerste jaren was dat wennen. Zelf ben ik geen Dordtenaar en heb ik ook nooit in de stad gewoond. Integendeel, mijn wieg stond er ongeveer 250 km. vandaan. Al sinds mijn jeugd woon ik wel in de buurt, maar Dordrecht was lang een stad waar je een enkele keer kleren ging kopen, in de tijd dat het begrip 'shoppen' nog niet bestond. Ook één van de ziekenhuizen werd heel sporadisch bezocht. Op zo'n manier leer je een stad natuurlijk niet kennen, maar al wel werd mij duidelijk dat de goed gebekte Dordtenaren anders waren als de meer verlegen plattelanders, waar ik zelf één van was. En de stad zelf? Druk, niet goed onderhouden gebouwen, afval op straat, een beetje een rommeltje. Ik wist dus weinig van Dordrecht, maar kende al wel de spreuk 'hoe dichterbij Dordt, hoe rotter het wordt'. En daar kon ik me iets bij voorstellen.

Toch ging ik juist in deze stad werken, sterker nog, vóór deze stad werken. Dat was geen bewuste keus, maar ingegeven door de vorige economische crisis, beginjaren 80 van de vorige eeuw. Ik dreigde mijn baan kwijt te raken, en vond een andere in de toenmalige gemeentelijke groenvoorziening van Dordrecht. En daar begon dus mijn echte kennismaking met Dordrecht. In eerste instantie werden verschillende van mijn (voor)oordelen bevestigd. Inderdaad was Dordt een drukke en rommelige stad. De inwoners waren ook echte stedelingen met het hart op de tong, en soms zelfs een beetje grof. Wat ook al snel opviel was dat de Dordtenaren erg gehecht waren aan hun stad, maar er ook een beetje negatief over konden praten. Er deugde veel niet in de stad volgens hen. Aan de andere kant, als buitenstaander moest je niet het lef hebben dit soort dingen te zeggen, dan maakte je geen vrienden. Gek genoeg begon ik zelf steeds meer mooie dingen te ontdekken in de stad. Natuurlijk kwam dat ook omdat de binnenstad een facelift kreeg. De stad werd verder omgeven door een schil van nieuwe wijken, ruim opgezet en vooral heel groen. Dat maakte de stad al een stuk plezieriger. Maar ook achter de oppervlakte vond ik steeds meer juweeltjes. Vreemd dat zoveel Dordtenaren dat zelf niet zagen. Je moest juist vaak van bezoekers horen hoeveel mooie dingen de stad heeft. Steeds vaker sprak ik ook mensen van elders, die bewust in Dordrecht waren gaan wonen. En ook van hen hoorde ik regelmatig dat ze zich er over verbaasden dat de autochtonen vaak minder positief waren.

De cursus Dordtologie

En toen hoorde ik van een cursus Dordtologie. Ik vond het meteen al een prachtig woord, en begreep dat je er heel veel te horen en te zien kreeg over het heden en verleden van Dordrecht. Op de lagere school, zoals dat vroeger heette, waren vaderlandse geschiedenis en aardrijkskunde mijn favoriete vakken. Ik zou me hier dus vast niet vervelen. En nog belangrijker, er zouden hier ongetwijfeld veel interessante, en ook mooie dingen verteld worden over Dordrecht. Dat zou ik, als gebiedsopzichter bij Stadsbeheer, vast wel kunnen gebruiken in mijn contacten met Dordtenaren. Gelukkig was er nog plaats en begon ik eind februari 2013 met de cursus.

Deze begon met een rondleiding door de stad, en dat was al veelbelovend. We kwamen in knusse steegjes waar ik nooit eerder was geweest. Door de anekdotes over de dingen die we onderweg zagen ging de stad nog veel meer leven. Zo heb ik nooit geweten dat Dordrecht zijn eigen geveltje heeft, de 'Dordtse gevel'. Op een latere cursusdag hoorden we dat het maken van dit type

trapgeveltje een proeve van bekwaamheid was voor één van de vele gildes die de stad honderden jaren gekend heeft. Als een leerling een dergelijke gevel kon maken dan mocht hij zich meester noemen. Verder had ik altijd gedacht dat de uitdrukking 'wijn na bier geeft plezier, bier na wijn geeft venijn' letterlijk genomen moest worden. Nou weet ik uit eigen ervaring dat dit inderdaad het geval is, maar de oorspronkelijke betekenis is te herleiden aan het feit dat beter gesitueerden wijn dronken, en het gewone volk bier. Je kon in je maatschappelijke leven dus beter met bier beginnen en met wijn eindigen. Na deze rondleiding volgden 6 cursusmiddagen, elk met 2 uitstekende presentatoren, die ons kennis lieten maken met het rijke Dordtse verleden.

Dordrecht heeft een bijzonder roerige geschiedenis, soms letterlijk. De stad ligt al heel lang op het gelijknamige eiland. Dat dit niet altijd zo was is één van de bekendste feiten uit de Nederlandse geschiedenis. Tot 1421 lag de stad in het noordwesten van een groot landbouwgebied, de Groote of Zuid-Hollandsche Waard. Dit strekte zich uit tot in het huidige Gelderse rivierengebied, en tot in het noorden van Brabant. Ook de stad die Dordrecht concurrentie aandoet in de betiteling tot oudste stad van Holland, Geertruidenberg, lag in dezelfde waard, en was toen dus Hollands. De Sint Elisabethsvloed van 19 november 1421 heeft echter niet in één nacht de Biesbosch veroorzaakt, zoals vaak gedacht wordt. Omdat de doorgebroken dijken na die overstroming niet meer hersteld werden heeft men de jaren daarop de vele dorpen, die iedere keer weer onderliepen, verlaten, en ontstond een ondiepe binnensee. Dat betekende in feite het einde van de eigen Gouden Eeuw van Dordrecht. Tot die tijd lag de nederzetting heel strategisch aan de kruising van toenmalige rivieren. Al in 1220 kreeg Thuredrith stadsrechten. De schepen die de stad wilden passeren moesten hun goederen daar aanbieden volgens het stapelrecht. Uit die tijd dateert dan ook de uitdrukking 'hoe dichter bij Dordt, hoe rotter het wordt'. Na 1421 kon men op andere plaatsen om Dordrecht heen. De stad was ook zijn achterland kwijt, en lag als klein eilandje in een binnensee dat bij laag water deels droogviel, de Biesbosch.

De Biesbosch heeft zijn naam te danken aan de biezten die groeiden in de regelmatig overstroomde delen. Toen deze delen hoger kwamen te liggen groeiden er wilgen die regelmatig gekapt werden, de grienden. Honderden jaren leefden hier van maandag tot zaterdag de griendwerkers in kleine griendketen, die bij hoogwater konden overstromen. Met deze wetenschap kijk je met andere ogen naar de keten die nog steeds op verschillende plaatsen op terpen in het landschap staan. In de loop van de tijd kwamen door aanslibbing delen van de Biesbosch zo hoog te liggen dat ze weer ingepolderd konden worden. Het eilandje werd een eiland. Tot diep in de vorige eeuw ging deze inpoldering door. In deze cursus konden we beelden zien van de wijze waarop dat met mankracht gebeurde. Tijdens de crisis van de jaren dertig van de vorige eeuw werden daar ook werklozen voor ingezet. Het is een beetje wrang om te moeten constateren dat we nu soms heel anders omgaan met de grond die met zoveel moeite op het water is veroverd. Er zijn zelfs dijken doorgestoken om het land terug te geven aan de natuur. En was het water vroeger een potentiële vijand, tegenwoordig wordt juist meer ruimte voor water gemaakt als berging, maar ook voor recreatie. Onze grootouders moesten eens weten.

De eerder genoemde Dordtse Gouden Eeuw is nog steeds heel goed zichtbaar in het stadsbeeld. De Grote Kerk is natuurlijk wel het meest uitgesproken voorbeeld daarvan. En dan te bedenken dat de toenmalige Dordtenaren een nog veel hogere toren in gedachten hadden. Maar omdat de toren al tijdens de bouw scheef begon te zakken is de spits er nooit opgekomen. In de jaren 50 van de vorige

eeuw is de fundering van de toren versterkt, zodat Pisa niet meer concurrentie aangedaan werd. Vele panden in met name de Wijnstraat en de Voorstraat zijn uit de 16^e en 17^e eeuw. In het Zeepaert vergaderende ambtenaren beseffen vaak niet dat ze dat doen in het oudst bekende woonhuis in Dordrecht, uit 1495. De huidige vloer is dan ook 1.30m. hoger dan de oorspronkelijke. Zo veel ligt de Wijnstraat nu dus hoger als ruim 5 eeuwen geleden. Gelukkig maar dat de laagste verdieping zo'n hoog plafond had. Net als wel vaker in Dordt wordt je ook hier op het verkeerde been gezet, de naam is namelijk niet van een maritiem paard afgeleid, maar van zeep, en de aard daarvan. Sommige gevels zitten niet meer aan hun oorspronkelijke huis vast, maar zijn tijdens de sloop daarvan gespaard en aan andere huizen bevestigd. Dat wist ik niet, maar nu weet ik zelfs hoe je dat kunt herkennen. Apart is het ook om te horen dat prachtige voorgevels in vorige eeuwen soms vervangen zijn door een nieuwere versie. Men moest immers met de tijd meegaan. Wat dat betreft is er niets nieuws onder de zon. Gelukkig bleef de 'ouderwetse' achtergevel dan meestal wel. Deze gevels hadden veel verschillende kleuren. In totaal heeft men er 55 geïnventariseerd, de Dordtse kleuren. De gemeente probeert het gebruik ervan te stimuleren. Misschien wordt er ooit nog eens een eigen Dordtse kleurenlijn uitgebracht.

We hebben het hier over het zichtbare en bovengrondse in Dordrecht. Ondergronds is echter ook heel veel te vinden. Echt zoeken doet men tegenwoordig niet, er wordt uitgegaan van de stelling dat ons archeologische erfgoed nergens beter beschermd is als ondergronds. Maar net als overall in Nederland wordt ook in Dordrecht flink in de grond gewroet. Voor iedere ingraving die gedaan wordt voor (ver)bouw van panden wordt aangegeven wat men ondergronds zou kunnen aantreffen, aan de hand van een opgestelde archeologische verwachtingskaart. De opdrachtgever voor de ingraving moet alle kosten voor de berging en conservering van historisch belangrijke vondsten zelf betalen. Natuurlijk doet de gemeente hetzelfde bij een herinrichting, zoals bijvoorbeeld het Statenplein, eind vorige eeuw. Maar weinig mensen zijn zich ervan bewust hoeveel er onder de Dordtse binnenstad te vinden is. Ook buiten de binnenstad kan men archeologische vondsten doen, uit de tijd voor de Sint Elisabethsvloed. Bij de aanleg van het Gezondheidspark de afgelopen jaren, is de fundering van een oude kerk gevonden en daarnaast een begraafplaats. Er is een inventarisatie gemaakt van de aangetroffen stoffelijke resten. Daaruit bleek dat de helft van de overledenen nog geen 20 jaar oud was geworden. Verder stierven heel veel vrouwen tussen 20 en 40, in het kraambed dus, en werden er bijna geen resten gevonden van mensen die ouder dan 60 geworden waren. Hoezo 'goeie ouwe tijd'?

Dat wij zoveel weten van vorige eeuwen is voor een deel te danken aan mensen die dingen opschreven, maar vooral ook door mensen die dit vastlegden in schilderijen. Het onlangs heropende Dordrechts Museum hangt er vol mee. Dordrecht heeft door de eeuwen heen zelf dan ook vele schilders gekend. Sommigen daarvan zijn zeer bekend geworden. Ook de vele kerken in de stad en de schilderijen en andere voorwerpen daarin, geven een indruk van voorbije tijden. De Grote Kerk is al eerder genoemd. De Augustijnenkerk en de Nieuwkerk zijn ook uit de tijd dat Dordrecht nog een katholieke stad was. Daarbij moet overigens wel aangetekend worden dat de inwoners van een stad destijds forse belastingen moesten betalen voor de bouw van de godshuizen. Daar is menig kerkbestuur nu jaloers op. Gelukkig is de beeldenstorm, in de tijd van de reformatie, in de Dordtse kerken niet erg hevig geweest, waardoor veel bewaard is gebleven. Ook de regelmatig terugkerende branden waren meestal niet fataal. De kerken waren al vroeg van steen gemaakt, in tegenstelling tot de houten huizen. Juist deze kerken geven een stad een persoonlijk karakter, ook in een tijd van

ontkerstening. En juist Dordrecht was sterk betrokken bij het geloofsleven van de protestantse Nederlanders in de tijd van de reformatie. De Dordtse synode van 1618/1619 is in kerkelijke kringen wereldwijd bekend. Het is dan ook niet vreemd dat bij de eerste volkstelling, twee eeuwen geleden, hier niemand als onkerkelijk geregistreerd stond. Overigens was dat ruim 100 jaar later al wel meer dan 20%.

In de vroege middeleeuwen was Dordrecht één van de meest welvarende steden van Nederland. Na de Sint Elisabethsvloed brak een mindere periode aan. In het begin van de reformatie, toen veel mensen uit zuidelijker streken naar Dordrecht vluchtten, bloeide de Dordtse economie weer. Ook hierna kwam weer een dal tijdens het regententijdperk, gevolgd door weer een piek in de tijd van de industrialisering. Frappant was dat het inwonertal gelijke trend hield met de economische omstandigheden. De voor vele Dubbeldammers traumatische ervaring van annexatie door Dordrecht, in 1970, betekende voor de stad een sterke groei tot meer dan 100.000 inwoners. Ook de jaren daarna groeide de stad weer, maar intussen is het inwonertal al ruim 10 jaar stabiel op rond, of iets onder de 120.000. Het vertrek van vele industrieën is in Dordrecht minder als in vergelijkbare steden gevolgd door een grote dienstensector. Het gemiddelde inkomen en opleidingsniveau is dan ook wat lager als gemiddeld in Nederland. Is dat misschien ook een reden dat Dordtenaren in mijn ogen wel eens afgeven op hun stad, een beetje een minderwaardigheidscomplex? Hoe dan ook, de gemeente doet haar uiterste best om Dordrecht op te stuwen in de vaart der volkeren.

Toepassing in de dagelijkse praktijk

Verschillende keren heb ik aangegeven dat in mijn beleving vele Dordtenaren te weinig oog hebben voor de historie van hun stad, en alles wat daarvan nog zichtbaar is. Het is mijn ervaring dat meer kennis kan resulteren in meer plezier en waardering, en dat daardoor de betrokkenheid groter kan worden. Juist dat is één van de speerpunten in het beleid van het huidige gemeentebestuur. Zoals ik verwachtte is dat bij mij al uitgekomen. Maar ik heb aangegeven dat ik dat ook uit wil dragen. Ook dat bleek me al snel. Mijn enthousiasme voor deze cursus was dermate groot dat ik het vaak tot gespreksonderwerp maakte in mijn omgeving. Ik denk dat de eerstvolgende cursussen snel vol zitten. Wat ik door deze cursus nog meer beseft is dat wij onderdeel zijn van een lange geschiedenis, met vele anonieme betrokkenen. Eigenlijk zijn deze anonieme mensen daardoor voor mij weer een beetje tot leven gekomen. Wij zijn zelf maar een miniem deeltje van de geschiedenis, wat heel erg kan helpen de huidige zaken te relativiseren. Verder zie je steeds weer dat de geschiedenis zich herhaalt, al blijkt dat voor de betrokkenen helaas meestal pas veel later. Als tegengas voor een toenemende intolerantie kan gelden dat ook in het verleden de bewoners van Dordrecht voor een groot deel van elders kwamen. Dé Dordtenaar bestaat niet. Toch hebben die Dordtenaren één ding gemeen: een prachtige stad, met een rijke geschiedenis. En dat werd in deze cursus dus heel goed duidelijk.

Fokke Visser